

5. Lyashenko O.I., Lukina T.O., Bulakh I.Y., & Mruha M.R. (2012) *Metodyka i tekhnolohiyi otsinyuvannya diyal'nosti zahal'noosvitn'oho navchal'noho zakladu: posibnyk. [Methodology and technology of evaluation of educational institutions: a Handbook].* Kiev. [in Ukrainian].

6. Savchenko O.Y. (2006) *Teoretychni pidkhody do vyznachennya yakosti shkil'noyi osvity. [Theoretical approaches to definition of quality of school education].* Shlyakh osvity – The path of education, 4, 2 – 6 [in Ukrainian].

7. Bazovyiy komponent doshkil'noyi osvity Ukrayiny (nova redaktsiya) [The basic component of preschool education (new edition)] [Elektronnyy resurs]. [Electronic resource]. Retrieved from Rezhym dostupu: mon. gov. ua > mages /files /kollegiy/ kollegiy 5. doc.

8. Bohush A.M. (1998) *Zmistova kharakterystyka vydiv movlennyevoyi kompetentsiyi doshkil'nykiv. [A meaningful description of the kinds of language competence of preschool children].* Nauka i osvita – Science and education, 1-2, 17. [in Ukrainian].

9. Yzvorska D., Anhelova S., (2012) *Nepreryvnoe professyonal'noe obuchenye v TU-Habrovo v ramkakh „Nepreryvnoho obrazovannya”, [Continuous professional training in TU-Gabrovo under "continuing education"].* Vseukrainskaya nauchno-praktycheskaya ynternet konferentsyya – All-Ukrainian scientific-practical Internet conference. (pp. 44-50). Donetsk. [in Russian].

УДК 372.011.31:373.2

**МИСТЕЦТВО ЗАПИТАНЬ І ВІДПОВІДЕЙ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
РЕФЛЕКСИВНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ ТА ДОРΟΣЛИХ**

І. Кондратець,

методист інформаційно-методичного центру управління освіти і науки

Новоград-Волинської міської ради

e-mail: inna-kondratec@ukr.net

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми формування у педагогів дошкільних навчальних закладів умінь і навиків запитувати. Розглянуто функції та типи запитань, завдання і педагогічні умови для побудови конструктивного діалогу. Представлено практичний матеріал для формування мистецтва запитань і відповідей у дітей та дорослих з огляду на розвиток рефлексивної культури.

Ключові слова: діалог, діалогічне мислення, запитання, відповіді, спілкування, рефлексивна культура, рефлексивний практикум, компетенції.

И. КОНДРАТЕЦЬ ИСКУССТВО ВОПРОСОВ И ОТВЕТОВ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ РЕФЛЕКСИВНОЙ КУЛЬТУРЫ У ДЕТЕЙ И ВЗРОСЛЫХ

В статье осуществлен теоретический анализ проблемы формирования у педагогов дошкольных учебных заведений умений и навыков спрашивать. Рассмотрены функции и типы вопросов, задачи и педагогические условия для построения конструктивного диалога. Представлен практический материал для формирования искусства вопросов и ответов у детей и взрослых, учитывая развитие рефлексивной культуры.

Ключевые слова: диалог, диалогическое мышление, вопросы, ответы, общение, рефлексивная культура, рефлексивный практикум, компетенции.

INNA KONDRATEC. THE ART OF QUESTIONS AND ANSWERS AS MEANS OF FORMATION OF REFLEXIVE CULTURE IN CHILDREN AND ADULTS

In the article the theoretical analysis of problem of formation of teachers of preschool educational institutions and skills to ask. Considered functions and types of questions, tasks and pedagogical conditions for the establishment of a constructive dialogue. Presents practical material to form the art of questions and answers of children and adults, considering the development of a reflective culture.

Keywords: dialogue, Dialogic reasoning, questions, answers, communication, reflexive culture, reflective practicum, competencies.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства актуальним стає не просто виховання особистості, а формування «людини культури», здатної вільно спілкуватися і обмінюватися думками, працювати із знаннями та різними типами мислення, і реальне використання цих здібностей вестиме особистість до вершин самопізнання та саморозкриття. Новий освітній простір потребує, перш за все, не засвоєння людиною інформації або знання, а розвиток діалогічного мислення, уміння вести бесіду, готовності і відкритості до спілкування і взаємообміну.

Діалог (грец. dialogos – розмова, бесіда) – не просто розмова двох чи більше осіб, не обмін інформацією, не боротьба думок, а поліфонія діалогічних взаємин, сутність якої полягає у тому, що голоси у такому форматі залишаються самостійними і взаємозбагачуються. Такий об'єднаний діалог стає навчальним, якщо у ньому відбувається прямий рух від потреб і прагнень людини до невідомого напрямку помислів і зворотній рух – від динаміки думки до динаміки поведінки і конкретної діяльності особистості.

Проблемами діалогічного мовлення займалися А. Арушанова, Л. Виготський, Г. Кравцов, М. Лісіна, В. Петровський, С. Рубінштейн, А. Рузская, Т. Цукерман та ін.), які вважали, що актуальність його розвитку стає найбільш очевидною при відсутності у дитини елементарних комунікативних навиків, труднощів у спілкуванні з однолітками і дорослими, і, в кінцевому рахунку, впливає на соціальний і особистісний розвиток дитини.

Ефективне здійснення розвитку діалогічного мовлення як однієї з основних цілей мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку залежить від багатьох чинників (індивідуальних особливостей особистості дитини, сімейного благополуччя, мовного середовища, соціального оточення, пізнавальної активності малюка і т.п.), які слід враховувати в процесі цілеспрямованого розвитку діалогічного мовлення. Ми ж зупинимося на рефлексивній складовій діалогічного аспекту, а саме – мистецтві запитань, яке сприяє удосконаленню комунікативних і емпатійних здібностей педагогів, забезпечує дієвість особистісно зорієнтованого виховання і дозволяє досягти відчутних результатів у професійній діяльності і створенні партнерських взаємин із дітьми.

Виклад основного матеріалу статті. Тлумачні словники трактують дефініцію «запитання» як звернення до кого-небудь з метою одержання відповіді (за винятком риторичного запитання), в англійській мові слово «quest» означає «пошуки, пов'язані з невизначеністю» [1].

Аналіз науково-методичних джерел дозволяє виокремити такі функції запитань: орієнтування у навколишньому (природа, соціум, культура); одержання нової інформації; уточнення нових і наявних відомостей; активізація пізнавальної діяльності; засіб самовираження (демонстрація своєї думки, оцінки, позиції); організація комунікації (уважного слухання, пошуку відповіді тощо: «Чи згодні ви із...?»); спонування до саморефлексії («Як ти дійшов такого висновку?», «Що ти відчув, коли...?», «Як ти оцінюєш свою роботу?» тощо) [3, 4].

Науковцями визначено класифікацію типів запитань, з якої ми виокремимо те, що ефективні у роботі в дошкільному навчальному закладі:

- залежно від мети: змістовні (запитання про факти, явища; запитання про знання; запитання про думки, почуття, ставлення тощо); організаційні (з'ясування готовності до роботи: «Чи готові ви розпочати розмову?»);

- залежно від очікуваної структури відповіді: закриті (дається односкладна відповідь: так – ні / або – або); напівзакриті (людині надається можливість, окрім вибору запропонованих відповідей, подати свою: «Не впевнений», «Не можу сказати точно» тощо); відкриті (передбачають розгорнуту

відповідь, яка не може бути однозначною («Яке ваше враження від прочитаної книги?»).

- за рівнем творчості: репродуктивні (дослідження у США показали, що більше 75% запитань, які ставлять учителі, є репродуктивними); продуктивні; творчі;

- за спрямованістю: щодо ходу і результатів діяльності (Що ми робили? Який результат одержали? Чи задоволені ним?); до самого себе (Що я дізнався? Де я зможу застосувати ці знання? Про що я не дізнався, але хочу дізнатися? Що найважливіше для мене у тому, що робив? У чому я змінився?); до співучасників спільної діяльності; аналіз художнього тексту (запитання до змісту, автора, героїв) [4,5].

Практика діалогічного спілкування педагогів і дітей виявляє певні труднощі у вмінні дорослих задавати запитання. Зокрема, домінування репродуктивних запитань; формування в дітях переконання, що на будь-яке запитання існує «правильна відповідь» і для того, щоб відповісти, потрібні лише знання і кмітливість; недооцінювання ролі запитань як засобу розвитку емоційної і чуттєвої культури. Таким чином, визначаємо проблему, що існує: педагоги мають недостатній рівень знань, умінь і навиків формулювати запитання, і, як показав досвід, ступеню готовності та відкритості до відповідей на запитання.

Варто зазначити, що для забезпечення ефективного конструктивного діалогу необхідно враховувати відповідні умови:

- забезпечення психологічного комфорту; дитина не повинна сприймати ситуацію, коли вона не може відповісти на запитання, як власну поразку;

- перевага відкритих, дослідницьких, продуктивних, творчих запитань, на які існує декілька відповідей і які спонукають до діалогу;

- використання спеціальних методів або технік запитування, наприклад, «діалог Рівіна», «діалог Сократа», «запитання Коломбо» (запитання «ні до кого», що розпочинаються «До речі, цікаво...»);

- запитання не може бути засобом «нападу»;

- учасники повинні мати можливість вибору запитань і відповідей.

Першочерговими завданнями на шляху розвитку означеної професійної компетентності ми вважаємо:

Вправлення педагогів у письмовому опитуванні (уважно читати і усвідомлювати запитання анкет та тестів; прислухатися до внутрішнього голосу; формувати власну думку і оформлювати її словесно; спостерігати та рефлексувати за власними емоціями і відчуттями під час заповнення анкети, опитувальника, тесту).

Приклад:

Анкета «Готовність до рефлексивного навчання»

1. Чи завжди Вам цікаві новації та експерименти у власному житті та педагогічній діяльності?
2. Скільки професійних новинок у минулому навчальному році Ви застосували у практику роботи?
3. Коли приходиться до Вас бажання привнести зміни у свою роботу?
4. Які основні причини, які гальмують упровадження нових педагогічних ідей?
5. Чим для Вас привабливе рефлексивне навчання?
6. Які внутрішні протиріччя заважають Вам у формуванні в собі нового?
7. Якими ознаками готовності до рефлексивного навчання, на Вашу думку, Ви володієте?
8. Що, на Ваш погляд, Вам особисто принесе рефлексивне навчання?
9. Активізація у рамках методичних заходів рефлексії до інтерактивних вправ.

Приклад:

Графічні вправи: «Який я сам і очима інших?», «За що я вдячний своїй Долі?», «Що я даю людям?» (Рефлексія: Чи корисна була ця вправа? Чи зазнавали Ви труднощів у процесі роботи? Про що це свідчить? Яку графу було важко заповнювати? Чому? Що Ви дізналися про себе після виконання цієї вправи?)

Вправи-самодіагностика: «Хто я?», «Хто я, як педагог?», «Я – реальне, я – ідеальне», «З ким я себе асоціюю?»; «Що в мені найсильніше розвинуто: мотивація уникнення невдачі чи мотивація досягнення успіху?» (Рефлексія: Чи задоволені Ви власною самодіагностикою? Що у власних відповідях виявилось найцікавішим (несподіваним, прикрим).

Інтерактивні вправи: «Мое ім'я в історії», «На якого казкового героя я схожий?», «Що розповідає особиста річ про мене?», «Лист собі», «Продовж за мною» (Найбільше мені подобається в собі...Я почуваюся щасливим, коли...У мене викликає інтерес...Мене може розвеселити... Я боюсь, що...У мене викликає роздратування... Понад усе я люблю...Я дивуюсь, коли... (Рефлексія: На які запитання було легше відповідати? Які відповіді були несподіваними для Вас самих? Які висновки після вправи зробили для себе?).

Інтерактивні вправи (у парах): «Я думаю, що ти любиш (не любиш...), «У дитинстві ти був (була)...» (Рефлексія: Наскільки важко-легко було здогадуватись про характерні особливості іншої людини? Чи були Ви близькі до істини?).

Застосування домашнього рефлексивного практикуму, що сприяє виробленню позитивного самосприйняття і самопочуття, передбачає вироблення звички критичного самоаналізу, самоконтролю і адекватної самооцінки.

Приклад:

I.

1. Хто Я? До чого прагну у житті? Чи розумію я те, що хоче від мене життя?

2. Чи зміг я досягнути того, про що мріяв? Якщо так, то завдяки кому (чому)? Якщо ні, що (хто) завадило?

3. Чи здібна я людина? Якими здібностями володію? Якими хотів би володіти?

4. Чи цінують мене близькі мені люди? За що?

5. Які мої якості приносять їм розчарування?

6. Як я можу бути їм корисним та потрібним?

7. Який вплив на них здійснюю?

8. Чого мені завжди хотілось в житті? Що мені вдавалось найбільше? Чи займаюсь я цим зараз?

9. Що мене засмучує більше всього у житті? Яка причина? Що викликає найбільше занепокоєння? Як часто я переживаю цей стан?

Що я найбільше ціную у житті? Чи часто я це отримую? Що я роблю для цього? Що приносить найбільше задоволення у житті? Наскільки це залежить від мене?

10. Який настрій у мене переважає протягом дня? Чим він визначається? Як це впливає на успішність моєї діяльності?

11. Що я за людина? Який у мене характер? Чи вмію я жити у ладу з самим собою?

12. Яке уявлення у мене склалося про самого себе? Як це впливає на моє життя: на цілі, які я ставлю перед собою, яким шляхом досягаю?

II.

1. Що важливе було для мене сьогодні?

2. Що значне відбулось?

3. У чому я бачу причини цієї події?

4. Чому це трапилось зі мною?

5. Якою була моя поведінка, якими переживаннями це відзначалось?

6. Чому це має мене навчити?

7. Який для себе урок я маю винести?

III.

1. Чи вмію я перемагати?

2. А що таке перемога?
3. Коли я відчуваю себе на висоті?
4. А чи варто забиратись так високо?
5. Де мені комфортніше?
6. Яких перемог я досяг на сьогоднішній день?
7. Чого мені це вартувало?
8. Зміщення акцентів на рефлексивні чинники при аналізі заняття зокрема

та діяльності в цілому.

Приклад 1:

Рефлексія заняття. Орієнтовні запитання.

Емоційні відчуття: Які перші враження від заняття? Що було неперевершеним? Які кроки на занятті були вдалимими? Перемога цього заняття? Поразка заняття? Що заважало на занятті? Що не вдалось? Чому? Що (хто) засмутило? Що заважало бути зосередженим? Які помилки намагатиметесь не повторювати?

Структура заняття: Що виконано із запланованого? Чи досягло заняття мети? Чи відповідала структура виду заняття? Які методи були задіяні на занятті? Чи достатньо продумано методику подання окремих блоків нового матеріалу? Чи відступали від запланованого під час заняття і чому? Що не враховано в процесі планування заняття, якщо це змусило відступати від попереднього плану? Які нові знання було дано на занятті? Які виховні моменти на занятті були заплановані, а які виникли спонтанно?

Діти на занятті: Які прийоми організації дошкільників було використано? Які види діяльності дітей застосовано на занятті? Чи мав місце диференційований підхід? Як само він здійснювався? Як і чим було забезпечено розвиток пізнавальної активності й самостійності дошкільників? Які засоби розвитку творчого мислення (проблемні завдання) були використані? Чи мало місце залучення дітей до основних розумових операцій (аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, систематизація)?

Вихователь на занятті: Чи все необхідне було підготовлено до заняття? Наскільки компетентним був підхід у виборі методів і прийомів на занятті? Які моменти заняття виявились несподіваними? Чого не врахували? Рівень винахідливості у непередбачуваних ситуаціях на занятті. На які питання не змогли (не встигли) відреагувати? Чому? Побажання собі на майбутнє.

Приклад 2:

(матриця – рефлексивно-оцінювальний етап технології «Радість розвитку» (автор – завідувач лабораторії психології дошкільника Інституту психології ім. Г.С.Костюка, доктор психологічних наук Т.Піроженко)

Педагогічна рефлексія:

Діти. Які зміни відбулися у житті групи за цей період? Кількість дітей, які проявили себе активними і творчими? Хто з вихованців ніяк не проявив себе протягом тематичного циклу? Чому? Чи вільно діти висловлювали свої бажання? Наскільки вміло пояснювали зміст та склад своїх дій? Чи вдавалось чітко означити основну думку? Які вихованці виправдали Ваші очікування? Які діти не проявили своєї активності? Що заважало дітям реалізувати свої інтелектуальні можливості? Як це виправити в наступних блоках? Який саме досвід співчуття, співпереживання, підтримки, любові набули діти, спілкуючись з Вами (ровесниками, іншими дорослими)? У кого в замкнених дітей активізувались міжособистісні стосунки з ровесниками? Хто з вихованців оволодів засобами отримання інформації і головне навчився їх творчо застосовувати? Чи змінився соціокультурний простір всіх учасників проекту (Ваш, вихованців, батьків, інших педагогів)?

Батьки. Як Ви можете оцінити рівень активності батьків? Якими методами та прийомами Ви залучали батьків до спільної діяльності? Яка віддача була від батьків? Які прийоми застосовуватимете для активності батьків у наступному? Наскільки батьки розуміють те, що Ви робите з дітьми? Наскільки батьки зацікавлені внутрішнім світом своєї дитини? Скільки індивідуальних бесід Ви провели з батьками з метою привернення їх уваги до власних дітей?

Аналіз власної діяльності та емоцій. Що більше всього за минулий період: надихало..., приносило позитивні емоції..., розсмішило..., бентежило..., засмучувало..., драгувало..., здивувало... Який методичний прийом Вам вдался найкраще? Яким педагогічним знахідкам (в рамках блоку) Ви радієте? Чи всі намічені цілі на тематичний блок реалізовані? Що не вдалось, чому? З якими проблемами і труднощами Ви зіткнулися в процесі тематичного блоку? Що виявилось експромтним, спонтанним? Чи були допущені педагогічні помилки, які саме? Що побажаєте собі на наступний блок?

Рефлексія з дітьми

Спогади. З чого все починалось? Як виникла ідея? Чия була ідея? Як інші поставились до неї? Що вдалося, що – ні? Які відчували проблеми? Завдяки чому вдалося їх вирішити? Хто кому і чим допоміг? Що найбільше здивувало (злякало, тішило, турбувало)? Що далось легко? Важко? Чому? Що запам'яталось найбільше? Що було під час...? Що було після...? Які нові ігри вивчили? Які сподобались? Які ні? Чому? До якої гри змінили б правила? Чому? Які вірші (оповідання, казки, загадки) запам'ятали? З ким хотіли б поділитися враженнями?

Аналіз вражень, емоцій. Хто які слова запам'ятав? Що цікавого відбулося? Чи збулися чийсь мрії? Що вважаєте найважливішим? Чи щось заважало нам готувати свято? Чого не хотілося робити? Чому? Що хотіли б повторити? Які заняття (справи) вважаєте найцікавішими? Чим би хотілось займатись найбільше? Чого нового ми навчилися? Хто які відкриття зробив для себе? Що приємно вразило? Кому було неприємно? Що злякало? Здивувало? Коли Вам хотілось плакати (танцювати, співати, сміятися)? Коли було соромно? Про що б поскаржились? Кому? Чий уподобання змінилися? Які нові відчуття, переживання? Перед ким кожен з вас хотів би похвалитись? Чим?

Аналіз взаємовідносин у групі. Хто ділився іграшками? Дружно грався? Хто з ким грався залюбки? Хто з ким подружився? Як ми навчились під час ігор розв'язувати конфлікти? За кого з друзів ти порадив? Хто став стриманішим, культурним, щедрішим?

Відзначення спільних та індивідуальних досягнень. Чого ми досягли всі разом? Чого досяг кожен з нас? (хто з ваших товаришів чогось досяг?) Чим ми можемо пишатися? Хто з дітей (їх батьків) був найактивнішим? Кого поставили б на найвищу сходинку? Чому? Кому ми вручимо нагороди: медаль за добрі справи, орден за цікаві роботи, значок за активність, сердечко за вміння, розв'язувати конфлікти, лавровий вінок за значимий вклад у спільну справу, сову – символ мудрості за підготовку цікавих матеріалів, медаль за наполегливість

Плани на майбутнє. Кому пошлемо листівки з повідомленням про наші добрі справи? Куди б хотіли ще раз піти? Що б хотіли ще зробити? [2].

Очевидно, що опанувавши науку відповідей на запитання, розуміючи змістовий механізм кожного з типів, педагог спроможний ретельно продумувати запитання до дітей, бачити у запитаннях ефективний інструментарій для саморозкриття кожного малюка, удосконалення комунікативних умінь і навиків, створення довірливих взаємовідносин між дітьми і дорослими. А. Хуторської зауважував: «Усе, що хочете сказати дітям, спочатку запитайте у них» [5].

Формування відповідних компетенцій у педагогів відбувається у декількох напрямках:

- застосування рефлексивного кола у життєдіяльності дітей у групі;
 - використання евристичних запитань на заняттях;
 - використання запитань як засобу оцінювання результатів діяльності (дослідницька, ігрова, образотворча діяльність);
 - створення умов для розвитку умінь у дітей формувати запитання.
- Зупинимося на кожному напрямку окремо.

Рефлексивне коло як засіб для розвитку соціальної та емоційно-чуттєвої культури дитини реалізує такі завдання: створює умови для обміну досвідом, думками, різними точками зору дітей; знімає психологічні бар'єри та скутість; підтримує інтерес і бажання дітей пізнавати себе та інших, удосконалювати знання про свої сильні та слабкі сторони; формує емоційну, чуттєву, комунікативну та рефлексивну культури дітей; розвиває уміння і навички зв'язного мовлення, рефлексивного слухання, адекватного самоаналізу та самооцінки; виховує в дітях уважність, доброзичливість, тепле ставлення одне до одного, відчуття спорідненості в групі однолітків.

Досвід використання такої форми взаємодії з дітьми у вітчизняних дошкільних закладах поки що невеликий, але ефективність його безперечна. Види рефлексивних кіл можуть бути різноманітними: ранкове (вечірнє) коло, коло Радості, коло Настрою, коло Перемоги, коло Іменників тощо.

Запитання, що задаються дітям, орієнтовно такі: З яким настроєм ти прийшов до дитсадку? Як ти хочеш провести сьогодні час в дитсадку? Яким хочеш бути сьогодні? Чим ти хочеш сьогодні зайнятися? Про що ти хочеш сьогодні дізнатися? Яким став для тебе сьогоднішній день? З яким настроєм ти підеш додому? Яким ти був сьогодні? Чим ти сьогодні займався? Яке заняття для тебе сьогодні було найцікавішим? Чого ти сьогодні навчився? Про що ти сьогодні дізнався? Чи відчував ти сьогодні радість, коли? Чи приніс ти сьогодні радість іншому, кому саме? Яку радісну новину понесеш додому? Як твоя радість вплинула на оточуючий світ, що змінилося? Кому хочеш подякувати за радість сьогоднішнього дня? Яку перемогу ти сьогодні здобув? Кого ми назвемо переможцем дня, чому? Які вершини заплануємо подолати завтра? Подібні запитання задаються дітям з боку дорослих, дітьми – самим собі, за аналогією – одноліткам.

Вважаємо актуальним на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти використовувати запитання на кожному етапі заняття або тематичного блоку:

– мотиваційний (Що ти очікуєш від заняття (гри)? Що для тебе цікаве? Чим хочеш зайнятися?);

– цілевизначення та планування (Що ти думаєш про це? Що ти знаєш про це? Що хочеш дізнатися? Чому ти хочеш дізнатися? Для чого це тобі потрібно?);

– репродуктивний (З якою метою ми робимо цю вправу? Які думки вона у тебе викликає? Що у тебе є для того, щоб впоратися із завданням?);

– узагальнювальний або рефлексивний (Що ти зрозумів і дізнався нового? Як ти працював? Що найбільше зацікавило, здивувало? Що сподобалося найбільше? Чи досягнув ти поставленої мети? Що ти зрозумів сьогодні про себе?)

Які нові запитання з'явилися у тебе? Чи задоволений ти результатом своєї роботи? А самим процесом? Чому? Які зміни треба внести у подальшому?).

Самоаналіз стосується, перш за все: діяльності, результатів діяльності, власних відчуттів. Функції самоаналізу полягають у:

- з'ясуванні причини (Чому саме так працювали?);
- визначенні шляхів досягнення цілей (Як у нас вийшло?);
- відтворенні ходу діяльності (Що ти встиг зробити? Як ти підготувався до процесу...? Як ти працював?);
- констатації, що відбувалося (Не встиг зробити. Чому? Зробив гірше, ніж міг. Чому?)
- Отже, основні запитання самоаналізу: Чому? (Чому відчували радість? Чому не вийшло?) та Як? (Нам вдалося? Як нам це вдалося?).

Варто відзначити певні правила запитування при фронтальній формі спілкування, а саме: 1) запитання повинні бути різноманітними і вимагати залучення мислення різних видів; 2) розпочинати варто з легких запитань, поступово переходячи на вищий рівень мислення; 3) Після запитання обов'язково давати дітям 7-10 секунд для обдумування відповіді; 4) атмосфера в групі має бути привітною і доброзичливою; 5) кожного разу доцільно ставити лише одне запитання; 6) залучати до відповіді усіх дітей, а не лише тих, хто піднімає руку; 7) якщо відповідь правильна, потрібно обов'язково відзначити це, похвалити дитину. Якщо допущена помилка - дати змогу виправитися самому малюку або запропонувати зробити це його однолітків [3, 5].

Запитання, які мають ставитися дитині під час аналізу певної діяльності (ігрової, образотворчої, читання літератури), стосуються, перш за все, оцінки власних відчуттів, емоцій і переживань. Зокрема:

Образотворча діяльність: Як ти впорався із завданням? Що у тебе не дуже вийшло? Чи зразу ти зрозумів завдання? Що із твоїх здібностей допомагало виконувати завдання чітко і гарно? З яким настроєм ти працював? Чому? Оціни свій малюнок. Похвали себе. Проаналізуй свій стан під час роботи. Проаналізуй настрої, з яким ти виконував роботу. Оціни свою роботу словами справжнього художника. Оціни якість своєї роботи за допомогою позначок: «сонечко» - відмінно», «хмарка» - середній рівень», «дощ» - погано». Проаналізуй процес своєї роботи. Що тебе відволікало? Що радувало? Що дратувало? Хто і що допомагало? Якби ти був художником, які пейзажі вибирав би для природи? Чи малював би щось інше? Ти полобляєш фантазувати? Що ти при цьому відчуваєш? Хто із твоїх товаришів полобляє теж фантазувати? Оціни виставку малюнків вашої групи. Оціни зусилля своїх товаришів. Чия робота виглядає найохайнішою? Які слова-компліменти

можеш ти їм сказати? Оціни малюнки своїх товаришів. Підкажи, що потрібно зробити для того, щоб зробити кращою роботу? Як треба працювати, щоб вийшло усе гарно на малюнках? Проаналізуйте вашу роботу у трійках. Як вам працювалося? Що заважало, що допомогло ефективно виконати завдання? Що ти особисто зробив для перемоги вашої трійки? Кого із своїх товаришів ти відзначиш, як найспритнішого? Найохайнішого? Як тобі працювалося у парі? Що відчувалося? Що радувало? Що засмучувало? Що драгувало?

Ігрова діяльність: Тобі зрозуміла була гра? Цікава? Що сподобалося у ній? Тобі сподобалася гра? А кому ще сподобалася? Які твої якості допомогли тобі виконати завдання гри? Яким ти був у грі? Хто із твоїх друзів був найкмітливішим? Найспритнішим? Який у тебе зараз настрій? Чому? Що тобі потрібно в собі розвинути, щоб наступного разу впоратися із завданнями краще?

Читання художніх текстів: Які відчуття викликала у тебе почута історія? Що викликало посмішку? Що засмутило тебе у творі? Як мінявся твій настрій протягом усього твору? Можеш уявити себе ___ (героєм твору)? Чим ви схожі, а чим – ні? Як ти гадаєш, що тобі сказав би ___ (герой твору), оцінюючи тебе? Які відчуття у тебе викликала поведінка ___ (героя твору)? Уяви себе ___. Що б ти робив на її (його) місці? Якби ти був художником, які ілюстрації до твору ти створив би? З якою піснею у тебе асоціюється твір?

Варто зазначити, що систематичне вправляння дітей у відповідях на творчі, евристичні, рефлексивні запитання формують у них смак до цікавого і відкритого спілкування, розвивають навички, готовність і бажання самим формулювати і задавати запитання. Ці прагнення необхідно мотивувати та активно використовувати в іграх, на заняттях, повсякденному житті.

Висновки. Отже, оптимальна модель організації педагогічної діяльності на сучасному рівні розвитку дошкільної освіти передбачає зміцнення акцентів з проблеми дидактичного забезпечення навчального процесу і контролю за навчальними досягненнями дошкільника на сприяння становленню його повноцінного особистісного буття, здібності не лише орієнтуватися, пристосовуватися до різноманітних життєвих ситуацій, а й оцінювати, аналізувати і конструктивно на них впливати. Очевидно, що дошкільна дидактика, маючи в арсеналі потужні засоби організації та проведення з дітьми бесід, діалогів і полілогів, має збагатитися новими методами і прийомами, які сприятимуть активізації чуттєвого досвіду дітей, формуванню рефлексивної та емоційної культури, розвитку рефлексивних умінь і навичок, вихованню мистецтва запитань і відповідей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун. – 2001. – 1440 с.
2. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспектива розвитку: навч.-метод. посіб. / Тамара Олександрівна Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець. – 2010. – 136 с.
3. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д.; Наук. ред., передм. О. І. Пометун. – К.: Вид-во "Плеяди". – 2006. – 220 с.
4. Фасоля А. М. Вчимося ставити запитання / Анатолій Миколайович Фасоля // Укр. мова та л-ра. – 2004. – № 20. – С. 22–24.
5. Хуторской А.В. Современная дидактика / Андрей Викторович Хуторской. – СПб: Питер. – 2001. – 544 с.

REFERENCES

1. Busel, V. T. (2001). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great Dictionary of Modern Ukrainian]. Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].
2. Pirozhenko, T. O. (2010). *Osobystist doshkilnyka: perspektyva rozvytku* [Personality preschooler perspective]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
3. Krouford, A., Saul, V., Metiu, S., & Makinster, D. (2006). *Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv* [Technology of critical thinking]. Kyiv: Pleiades [in Ukrainian].
4. Fasolia, A. M. (2004). *Vchymosia stavyty zapytannia* [Learn to ask questions]. *Ukr. mova ta l-ra*. – *Ukr. Language and l-ra*, 20, 22-24 [in Ukrainian].
5. Khutorskoi, A.V. (2001). *Sovremennaia dydaktyka* [Modern didactics]. Sankt-Peterburg [in Russian].

УДК 159.922.7

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ДІАЛОГІЧНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Костецька О. І.

аспірантка кафедри практичної психології Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка

kostetskaoksana@ukr.net

У статті розглянуто теоретико-методологічні основи дослідження діалогічності як психологічного феномену, що виявляється у розкритті